

Драгана Амедоски

Историјски институт Београд
dragana.amedoski@iib.ac.rs

Вакуфи у кадилуцима Лесковац, Прокупље, Куршумлија и Пирот у 18. и 19. веку*

Тема овог рада су муслиманске задужбине, вакуфи, који су на Балкан стигли с Османлијама. Најинтензивнија муслиманска задужбинарска делатност на територији данашње југоисточне Србије уочљива је након коначног османског освајања средином 15. века, па до краја 16. века. То је и време у коме се у највећој мери одиграло преобликовање затечених средњовековних хришћанских насеља у преовлађујуће муслиманска османска насеља. Османска грађа на основу које је представљена ова институција код нас је нова, до сада неистражена и чува се у Османском архиву Председништва државних архива Председништва Републике Турске у Истанбулу. Ради се о попису вакуфа из 1839. године, чији су превод и коментари дати у прилогу. У раду сам упоредила изворе о вакуфима из ранијег периода с пописом из 1839. године. На тај начин сам успела да утврдим промене до којих је, у међувремену, дошло, односно који вакуфи су се одржали на територији кадилука Лесковац, Прокупље, Куршумлија и Пирот, до тренутка састављања овог документа. На основу пописа из 1839. године, утврдила сам да је на простору данашње југоисточне Србије било укупно 70 вакуфа, од тога је у кадилуку Пирот било активно 36 вакуфа, у кадилуку Прокупље их је било 10, у кадилуку Лесковац 21 и у кадилуку Куршумлија три вакуфа. Ради се углавном о непокретној имовини, различитим објектима верског, просветног, јавног, комуналног карактера.

Кључне речи: вакуф, 18–19. век, Лесковац, Прокупље, Куршумлија, Пирот, Османско царство

Waqfs in the *kazâs* of Leskovac, Prokuplje, Kuršumlija and Pirot in 18th and 19th Century

The topic of this work are muslim pious endowments, waqfs, introduced by Ottomans on the Balkans. The most intensive Muslim endowment activity on the territory of nowadays Southeast Serbia was noticed after final Ottoman conquest in the middle of the 15th century to the end of the 16th century. The aforementioned period is also the time when the reshaping of the existing Christian settlements into predominantly Muslim, Ottoman ones mainly took

* Истраживање ове теме део је мојих редовних активности у Историјском институту у Београду које у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

place. The Ottoman sources on the basis of which this institute in Serbia is presented, is new, unresearched so far and kept in the Ottoman archives of the Directorate of the State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey in Istanbul. The source presents the 1839 census of endowments whose translation and comments are given in the attachment hereby. In the paper, I compared the sources on waqfs from the earlier period with the census from 1839. In this way, I was able to determine the changes that have occurred in the meantime, i.e. which endowments survived on the territory of the *kazâs* of Leskovac, Prokuplje, Kuršumlija and Pirot until the time of compiling this document. According to 1839 census I determined that at the time of the census there were a total of 70 waqfs in the area of today's Southeast Serbia, 36 of which waqfs were active in the Pirot *kazâ*, 10 in the Prokuplje *kazâ*, 21 in the Leskovac *kazâ* and three in the Kuršumlija *kazâ*. These consist mainly of real property, including various facilities of religious, educational, public, communal structure.

Key words: waqf, 18–19th century, Leskovac, Prokuplje, Kuršumlija, Pirot, Ottoman Empire

Увод

У раду представљам вакуфе као институцију која је одиграла врло важну улогу у урбаном развоју насеља на територији Османског царства. Затим указујем на градове који су имали вакуфе на простору данашње Србије, а који су обрађивани у домаћој османистици. Такође, дајем осврт на вакуфе који су постојали у југоисточној Србији од коначног османског освајања ових области средином 15. века, па до краја 16. века. У другом делу рада, описујем извор који сам анализирао. Онда прелазим на поређење података о вакуфима из ранијег периода с пописом из 1839. и утврђујем настале промене. Затим, представљам резултате анализе и показујем да су у кадилуцима Лесковац, Прокупље, Куршумлија и Пирот, као и у свим областима које су Османлије освајале и припајале Османском царству, вакуфи били основно средство којим су се задовољавале комуналне потребе градског становништва и вршиле неопходне промене у урбаној структури ових насеља. На крају рада прилажем извор у мом преводу са османског турског на савремени српски – Прилог 1, и факсимиле који су означени као Прилог 2 и Прилог 3.

Вакуфи као верска и друштвена институција муслиманског друштва

Вакуфи (ар. *waqf*) – као муслиманске добротворне установе – настали су врло брзо након објаве ислама (Köprülü 1938, 1–6; Köprülü 1943, 1–36; Akgündüz 1988; Yediyıldız 1985; Baer 1997, 264–297; Handžić 1977, 133–169; Shatzmiller 2001, 44–74). Најугледнији Мухамедови ученици, пријатељи (*асхаби*), а касније и први врховни поглавари муслимана (*халифе*), оснивали су вакуфе за његова живота и по његовим упутствима (Dobrača 1976, 41). Куран и традиција (*сунет*), као основни извори исламског учења, препоручују вернима да дају милостињу, јер је добротворство једна од највећих врлина у исламу и једна од пет основних обавеза муслимана. У њима основ вакуфа није

дат у изричитом пропису, већ у тим општим принципима о добротинству (Kur'an 2001, II, 262–280).¹ У исламској правној терминологији *вакуф* значи „заштитити неку ствар“, „спречити да постане власништво треће особе“ (Smailagić 1990, 659). Свакако, не треба занемарити ни шире интересе државне политике у њиховом оснивању, као и социјалну димензију вакуфа, и вакуфе као начин да задужбинар расподели наследницима свој иметак у складу са својом вољом, а не према прописима шеријата (Handžić 1983, 113–119; Begović 1960, 194).

Институција вакуфа била је важна у Османском царству и у наше крајеве је стигла са османским освајањем. Вакуфска добра настала током османског периода углавном су били верски објекти попут џамија, месцида, завија,² мектеба, медреса. Они су били главни носиоци промена и средство за обележавање новоосвојених крајева симболима нове идеологије (Воуков 2011, 33). Само оснивање вакуфа, као и све околности које касније могу настати у вези с вакуфом, били су регулисани вакуфским правом утемељеним на шеријату (Муфтић 1938, 221). Османлије су временом постојеће вакуфско право допуњавали законима (*канунима*) и царским наредбама (*ферманима*) (Begović 1963, 5). Вакуф је имао обезбеђену аутономију у односу на централну државну власт, јер је шеријат штитио његов имунитет. Сматрао се светом ствари и владари нису имали смелости, а ни правног основа да узурпирају вакуфску имовину (Муфтић 1938, 221).

Први оснивачи вакуфских објеката у свим новоосвојеним крајевима Османског царства, па и на територији данашње Србије, били су султани. Њихова дела милосрђа и задужбинарства била су модел који су следили припадници провинцијске елите и локални великодостојници (Zirojević 1993, 67; Amedoski 2012, 31–44).

Увођење нове османске управе у великој мери је настављало континуитет средњовековних институција. Османлије нису знатно мењале затечени урбани концепт насеља. Јавни и приватни објекти су углавном задржали своје место и намену, а саобраћајне и водоводне мреже које су постојале, коришћене су и даље (Katić 2018, 106). Урбана трансформација огледала се превасходно у подизању верских и образовних објеката. Овај процес интензивне задужбинарске делатности и преображаја средњовековних хришћанских у исламско-оријенталне градове био је у највећој мери завршен до краја 16. века, заједно с тзв. златним добом Османског царства (Amedoski & Petrović 2018, 76–86).

¹ Ово су неки од ајета који позивају на добротинство: „Нећете заслужити награду све док не уделите део од онога што вам је најдраже“ (Kur'an 2001, III, 92); „Добра дела чините да бисте постигли оно што желите“ (Kur'an 2001, XXII, 77); „Онај ко буде урадио колико трун добра – видеће га.“ (Kur'an 2001, XCIX, 7).

² Богомоља у којој се окупљају дервиши и врше своје верске обреде. Поред просторија за дервишке обреде, завије су имале и кухиње (*имарете*) за своје службенике и госте, као и мусафирхану (Osak & Faroqi 1986, 476).

Вакуфи у градовима на подручју Србије у домаћој османистици

Градови данашње југоисточне Србије, Лесковац, Прокупље, Куршумлија и Пирот су почетком 19. века, према административној подели Османског царства, улазили у састав Лесковачког санцака и Нишког ејалета.³ Засад је непознат тачан број вакуфа основаних на овим просторима током османског периода. Ситуацију отежава то што није сачуван скоро ниједан од објеката подигнутих под окриљем вакуфа, као и недостатак адекватне документарне грађе. Вакуфи на територији данашње Србије нису у довољној мери истражени. Постојеће студије ограничене су на одређене градове, као што су Београд, Ниш, Смедерево, Лесковац, Пирот, Прокупље, Куршумлија и односе се углавном на ранији османски период (Vasić 1966/67, 41–60; Šabanović 1970, 9–40; Војанић 1983, 115–133; Војанић 1986, 49–77; Fotić 1991, 233–241; Fotić 1992, 149–159; Zirojević 2000, 43–55; Katić 2007/2008, 55–62; Amedoski 2008, 137–150; Fotić 2010, 75–108; Amedoski 2011, 399–415; Katić & Popović 2013, 79–116; Amedoski & Katić 2014, 7–18; Katić & Urošević 2015, 37–72; Amedoski 2017, 289–294 и др.). Има и неколико студија које се баве судбином вакуфа у Лесковцу и Пироту у потоњем периоду, превасходно у 19. веку и касније, у времену њиховог пропадања (Stojanović 1967, 47–53; Stojančević 1972, 135–140; Velkova & Panajotović 2017; Tričković 1997, 73–93; Zdravković 2017, 171–179).

У Лесковцу је непосредно након доласка Османлија подигнута џамија султана Бајазита II (Велика џамија). До 1536. у граду су саграђени хамам и месџид. У потоњем периоду, Лесковац добија месџид, мектеб, караван-сарај и мост; сви они су чинили део великог вакуфа Мевлане Мухијудина, сина Искендера, о коме се само зна да је био кадија Крушевца седамдесетих и осамдесетих година 15. века (Коџак 2016, 272; DBŞM 1, 23). Ови вакуфи су у значајној мери преобликовали урбану морфологију Лесковца и дали му оријентални изглед. Између 1536. и 1570. дошло је до наглог пораста броја муслиманског становништва, па и до узлета задужбинарства. У том периоду саграђена су још три месџида, завија, џамија, мусала,⁴ као и џамија и хамам у селу Пертате. Последњу фазу крајем 16. века одликује изостанак значајнијих

³ Лесковачки санцак захватао је област која се простирала од Параћина на северу и Косанице на западу до Власотинца на југоистоку и Грделичке клисуре на југу. Под надлежношћу лесковачког санцак-бега били су Параћин, Крушевац, Ражањ, Алексинац, Прокупље, Лесковац, Власотинце и др. све до 1833. године. Тада су Параћин, Крушевац и Алексинац припојени Кнежевини Србији, тако да су границе санцака у великој мери промењене (Stojančević 1963, 62; Stojančević 1987, 24). Ниш је постао центар новоформираног Нишког ејалета 1835. године и имао је врло значајну улогу, како у војном тако и у политичком погледу, као гранична област Османског царства према Кнежевини Србији. Њему су припадали Нишки, Софијски, Самоковски и Ћустендилски санцак. У оквиру Нишког ејалета функционисали су Нишки, Лесковачки, Прокупачки, Куршумлијски, Пиротски и Берковачки кидилук (Stojančević 1983, 276).

⁴ Ограђени простор под отвореним небом, који је служио за бајрамске молитве, првенствено у летњем периоду. Постојале су и мусале–медресе, мусале–излетишта, мусале–гробља и мусале–тргови (Војанић–Лукаћ 1991, 73–85).

грађевинских подухвата, па су тако у наредних неколико деценија подигнути само једна џамија и један мектеб. Зна се да су лесковачки вакуфи доста страдали у пожару који је захватио Лесковац 1594. године (Amedoski 2008, 137–150).

Прокупље је од османског освајања па до краја 16. века био мали град који је посредством вакуфа добио богат урбани садржај. Прво је саграђена џамија Мехмеда II Освајача. До 1530. је подигнут један месцид, а у наредних шест година саграђени су још један месцид, два мектеба и медреса. Између 1536. и 1570. градски садржај је обogaћен још медресом, имаретом, с две џамије, три месцида, два мектеба и два хамама. Поред тога, Прокупље је у 16. веку имало и чаршију с већим бројем дућана и мост. Постојао је и имарет у селу Коњуша, надамак Прокупља (Amedoski 2011, 399–415).

Куршумлија је прву исламску богомољу добила вероватно још пре коначног освајања, када је у овој области долазило до честих промена власти, јер се 1444–1446. у изворима помиње извесни Таџедин као имам Куршумлије (Zirojević & Egen 1968, 401). У Куршумлији је до 1536. саграђен и мектеб, а у времену између 1536. и 1570. још једна џамија (Amedoski & Petrović 2018, 146).

У Пироту је прва џамија саграђена вероватно непосредно након првог освајања града (1385), као задужбина султана Мурата I Худавендигара (1362–1389). Он је као вакуфско добро дервишима поклонио једну мезру надамак Пирота. Након коначног пада града у османске руке, после 1444, султан Мехмед II (1444–1446, 1451–1481) подигао је џамију (Zirojević 1980, 234–235; Katić 2007/2008, 57). До 1530. извесни килерџибаша Халил-бег основао је богати вакуф са комплексом објеката – месцидом, хамамом, караван-сарајем, десет дућана и мостом на Нишави (Katić 2007/2008, 60). У то време подигнут је још један месцид. У периоду између двадесетих и средине четрдесетих година град стагнира. Тада је подигнут један мост на Нишави. До 1570. саграђена је и чесма. У том периоду је подигнута и џамија, како је у попису наведено, Искендер-бега, сина Ибрахима. Џамија се налазила на земљишту по имену Тијабара, које је он увакуфио. Део тог земљишта наменио је муслиманима, који су настањени у близини, да саграде куће, а други део муслиманском гробљу. Искендер-бег је до 1585. подигао и два месцида (BOA, TTd 236, 721; Amedoski & Katić 2014, 7–18; Amedoski 2017, 289–294).

Многи од ових вакуфа нису одолели времену. Они који су се одржали до пред крај 17. века страдали су током вишегодишњих сукоба Османског царства и Хабзбуршке монархије, познатих под називом Бечки или Велики рат (1683–1699). Као и остали градови који су били поприште рата, и Лесковац, Прокупље, Куршумлија и Пирот су претрпели велика разарања, паљени су и рушени, што је изазвало ненадокнадиву штету. Уништено је све што су Османлије затекле и изградиле. Старе задужбине су постале неупотребљиве на дужи временски период (Tričković 1978, 17; Tričković 2013, 119). Уз то, Велики рат је донео расељавање и сеобу становништва, како хришћанског тако и муслиманског. Расељени су и многи стараоци вакуфских

добра, па су управо те задужбине и највише страдале (Veselinović 1993, 491–572; Katić 2002, 765–772; Mušović 1981, 66).

Са завршетком Великог рата, након што су Османлије повратиле изгубљене српске територије, наступио је период обнове. Међутим, обнова је ишла врло споро с обзиром на то да је дошло до осиромашења становништва и великог застоја у привреди. Поред тога, на простору Србије се водио прави хајдучки рат, који је додатно онемогућавао успостављање стабилности и враћање живота у нормалу (Tričković 2013, 125–153). Порта је давала подстицај преживелим муслиманима да се врате и заузму стара имања. Будући да су вакуфи тешко страдали, држава је на себе преузела и отварање неопходних џамија, као један од предуслова за опстанак муслиманских насеља (Tričković 2013, 118–120).

Период касније аустријске управе у Србији (1718–1739) имао је опет утицаја на насеља у данашњој југоисточној Србији. Пожаревачким миром 1718. године између Хабзбуршке монархије и Османског царства, српске територије јужно од Саве и Дунава ушле су у састав Хабзбуршке монархије. Успостављена граница обухватала је област Србије од реке Дрине до ушћа Тимока у Дунав и од Београда до Западне Мораве (Veselinović 1986, 111). У том периоду, у насељима данашње југоисточне Србије у фокусу власти били су војни објекти, док су вакуфи који су успели да преживе били у другом плану. Бројно муслиманско становништво се из крајева који су пали у аустријске руке овде населило (Tričković 2013, 475). Почетком 19. века, током војних операција у Првом (1804–1813) и Другом српском устанку (1815–1817), разорен је велики број насеља у овој области која је била крваво ратиште. Посебно су страдала градска насеља у којима су живели муслимани, а овом приликом су вакуфска добра додатно оштећена (Stojančević 1996, 17–24; Miljković-Katić 2002, 24). То је довело до новог повлачења муслиманског становништва и до великог броја муслиманских избеглица (Mušović 1992, 125–127).

После тога наступа време изразитог слабљења Османског царства услед унутрашњих немира и спољних притисака. Ситуација је захтевала брзе реформе и реорганизацију система. Намера власти је била да се друштво модернизује по узору на западни модел. Хагишериф од Гулхане (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) из 1839. године којим су званично почеле ове реформе – Танзимат, представљао је крупан корак у модернизацији Османског царства и омогућио напредак грађанске класе, независно од верске и националне припадности. Промене су биле засноване на старом систему с тежњом еманципације свих поданика царства и предвиђале су уклањање произвољности у администрацији, кодификацију закона, војне и друге обавезе поданика, јачање индустрије, ширење просвете и учвршћивање безбедности грађана (Ortaçlı 2004, 15; Shaw & Shaw 1977, 55).

Извор: попис из 1839. године

Слику о мрежи вакуфа на овом подручју донекле расветљава један попис вакуфа Дупнице, Радомира, Лесковца, Куршумлије, Прокупља, Пирота, Умурбеја, Софије и Берковице (ВОА, EV.d 11057, 4–5). Попис је сачињен 1839. године, вероватно у оквиру припрема за велике административне промене које су званично започеле крајем исте године проглашењем Танзимата. У то време, вакуфи су били под надлежношћу Министарства вакуфа (Evkaf-ı Hümayun Nezareti) (Öztürk 1995, 521–524).

Документ је писан сијакатским писмом. Запрема укупно седам страна, од којих се две стране (страна 4 и 5) односе на територију данашње Србије и њихови факсимили и превод са одговарајућим коментарима саопштени су на крају рада (в. Прилог 1–3). Остатак се односи на вакуфе на простору данашње Бугарске. У извору су садржани сажети подаци о вакуфима који су постојали у тренутку сачињавања пописа, врсти и оснивачу вакуфа, времену оснивања, као и њиховим службеницима, платама које су дневно биле предвиђене за њих у складу са жељом задужбинара. Иако су подаци штурни, врло су драгоцени и омогућавају стицање оквирне слике о броју и врстама вакуфа у овим крајевима, у другој половини 18. и у првим деценијама 19. века.

Вакуфи у југоисточној Србији на основу пописа из 1839. године

Према попису из 1839, на простору данашње југоисточне Србије било је укупно 70 вакуфа. У кадилуку Пирот бележи се активних 36 вакуфа, у кадилуку Прокупље 10, у кадилуку Лесковац 21 и у кадилуку Куршумлија три вакуфа. Ради се углавном о непокретној имовини, различитим објектима верског, просветног, јавног, комуналног карактера попут џамија, месцида, завија, медреса, мектеба. Основано је и неколико новчаних вакуфа.

Ако стање затечено 1839. године, приликом сачињавања овог пописа, упоредимо с претходно наведеним стањем на крају 16. века, можемо утврдити која вакуфска добра су преживела, а који вакуфи су новоосновани.

У самом Лесковцу и даље је најважнији исламски објекат била џамија султана Бајазита II. Некадашњи месцид Мевлане Мухијудина сина Искендера је у међувремену претворен у џамију. Завија Шам-бабе је свог наследника добила у завији извесног Емир Султана и Иса-бабе. Од нових објеката град је добио Чаршијску џамију и мектеб, медресу Шехсувар-паше, џамију и мектеб Ел-Хаџ Алија у махали Текије и џамију Туркан и Натук.

Од сеоских вакуфа у лесковачком кадилуку опстао је вакуф џамије Мехмед-бега сина Михала у селу Пертате. Хамам који је постојао у 16. веку у оквиру тог вакуфа није се одржао. Више села је добило џамије: џамија у селу Јабуковце,⁵ џамија села Бојник,⁶ џамија села Личе,⁷ џамија Али сина Ахмеда у

⁵ Јабуковик, источно од Власотинца.

селу Подград,⁸ џамија Јусуф-аге у селу Слишани,⁹ џамија села Бучинце.¹⁰ У нахији Изморник је у селу Малишева¹¹ саграђен месџид, у нахији Пуста Река, у селу Грабовница,¹² како се наводи у попису из 1839, черибаша Синан је подигао џамију.

У Прокупљу се до 19. века није одржао ниједан од старих вакуфа. У периоду од краја 16. века до 1839. године у самом граду подигнути су џамија Ел-Хаџ Османа, џамија Мустафе и мектеб у џамији махале Ел-Хаџ Хајдар.

У насељима која припадају кадилуку Прокупље путем вакуфа су подигнути: џамија Ел-Хаџ Исмаила у паланци Гургусовац,¹³ џамија добротвора Ел-Хаџ Омера сина Мустафе у паланци Гургусовац, џамија у селу Велика Плана,¹⁴ џамија у селу Шлиман,¹⁵ џамија у селу Гргуре¹⁶ и месџид у селу Мадијан.¹⁷

До 19. века су се у Куршумлији одржале две џамије. Име једне од њих у извору није наведено, али вероватно се ради о саборној џамији насталој непосредно након османског освајања. Поред ње, уписана је и џамија, како попис наводи, Синан-паше.

Ван града је постојао месџид у селу Белојин,¹⁸ које је припадало Куршумлијском кадилуку.

У Пироту је у раздобљу од краја 16. до 19. века основано највише вакуфа у односу на претходна насеља. Од старих вакуфа одржала се џамија султана Мехмеда Освајача. Затим, регистрован је месџид, како попис наводи, Халил-аге 1839. године. Могуће је да је то заправо раније подигнути месџид непознатог Халил-бега. Такође се одржао и вакуф мезре у непосредној близини Пирота коју је одмах након османског освајања дервишима абдалијама поклонио султан Мурат I. Овај вакуф је више пута обнављан током векова (Триčković 1997, 90). Сходно подацима из пописа у продужетку,

⁶ Данас варошица Бојник, северозападно од Лесковца.

⁷ Можда село Личје, североисточно од Лесковца у Заплању.

⁸ Мезра Дивац 1536. године, друго име Подград, пописана после Горње Топонице, вероватно данас Заплањска Топоница, северно од Лесковца.

⁹ Данас село Слишане, северно од Медвеђе и северозападно од Лебана.

¹⁰ Данас село Бучинце, јужно од Прокупља.

¹¹ Данас село Малешево, источно од Гњилана.

¹² Данас заселак Грабовница у селу Доњи Гајтан, југозападно од Бојника и западно од Лесковца.

¹³ Данас варош Књажевац у источној Србији.

¹⁴ Данас село Велика Плана, северозападно од Прокупља.

¹⁵ Данас село Шилџомана, северозападно од Прокупља.

¹⁶ Данас село Гргуре, западно од Прокупља и југозападно од Благаца.

¹⁷ Вероватно Међухана, свеерозападно од Прокупља.

¹⁸ Данас село Белојин, западно од Прокупља.

1819. године као мутевелија тог вакуфа помиње се извесна Фатма, а нешто раније, 1800. такође је особа по имену Фатма уписана као мутевелија новчаног вакуфа сестара Халиле, Зејнеб, Умухан и Умулгусум. Могуће је да се ради о истој особи. Она је била ћерка једне од задужбинарки. Ове сестре су 1814. године основале завију у Пироту, у близини џамије султана Мехмед-хана Освајача. Касније 1824. године се, у једном документу о продаји земљишта неког дервиша из махале Галата, опет појављује жена по имену Фатма, као ћерка тог дервиша (Триčković 1997, 90). Не може се са сигурношћу тврдити да ли је то иста особа, али ови налази свакако показују да су жене играле важну улогу у дервишкој заједници у Пироту и да су биле њени активни учесници. Овај пример сведочи о пракси да жене оснивају групне вакуфе, са својим женским или мушким сродницима (Гау 1997, 38). Искушењима ратног времена одолео је и велики вакуф Искендер-бега у Тијабари. Није прецизирано о којим се вакуфским објектима конкретно ради.

Месцид извесног Асил-бега, уписан 1839. године, вероватно је такође тековина 16. века. Наиме, у пописима вакуфа из 16. века овај месцид се изреком не помиње, али је уписан као задужбина његов мост. Вероватно је поменути Асил-бег основао у том периоду и месцид, будући да се и једна махала звала по њему.

Од нових објеката ту су џамија покојног Бехрам-бега, џамија у махали Галата, џамија добротвора Селим-аге, џамија покојног Мемми-бега, џамија и месцид у махали Шејх, месцид Кара Ахмед-бега у махали Галата, месцид Дилавер-бега у махали Асил-бега, месцид покојног Муле Јусуфа унутар пиротске пијаце, Камени мектеб у махали Велике џамије, мектеб покојног Али Халида и горепоменути завија Халиле, Зејнеб, Умухан и Умулгусум, ћерки Ел-Хаџ Мехмеда. Нажалост, ни о једном од ових задужбинара немамо више података.

У околини Пирота подигнути су: џамија султана Мурат-хана Газије у Муса-пашиној паланци,¹⁹ џамија Ел-Хаџ Ејуба у селу Муркаша,²⁰ џамија у селу Бања,²¹ џамија у селу Бејоглу,²² џамија Сулејман-паше Газије у селу Паун,²³ џамија Али-ефендије у селу Јуруци,²⁴ џамија Али-ефендије у селу

¹⁹ Данас Бела Паланка, северозападно од Пирота и југоисточно од Ниша.

²⁰ Мургаш, југозападно од Годеча.

²¹ Неутврђено.

²² Вероватно се ради о неком од читлучких села која су постојала у Пироту у овом периоду, а касније су ишчезла. Костић сматра да сам почетак насељавања Тијабаре треба тражити управо у тијабарским читлуцима. Претпостављамо да су села која се јављају у овом попису, а којих нема у ранијим пописима Пиротског кадилука управо ти тијабарски читлуци и да су они били на територији данашње Тијабаре, вероватно у првој половини и средином 18. века (Kostić 1973, 30; Ćirić 1997, 175). У овом попису то су села Коца Али, Бејоглу, Бали, Арап Хаџи.

²³ Неутврђено.

²⁴ Махала села Стрелац, југоисточно од Бабушнице.

Бали,²⁵ цамија покојног Муса-бега у селу Коџа Али,²⁶ цамија Бејланизаде Ел-Хаџ Мехмед-аге у селу Чинганли,²⁷ Велика цамија у селу Белан²⁸ и цамија, велики мектеб и водовод у Градишту²⁹ и вакуф мезри у близини села Араб Хаџи.³⁰

Овде се јавља и један *авариз вакуф*. Авариз вакуфи настају крајем 16. или почетком 17. века и били су под надзором имама махале или целе махале. Ту се ради о новцу који је формирао врсту фонда за плаћање изванредних пореза сиромашних чланова махала или ређе села. Услед ове погодности неке махале су доживеле демографски раст (Faroqi 1984, 234–235). Вакуф о коме је овде реч био је намењен за плаћање авариза (тур. *avariz-i divaniyye vetekâlif-i örfiyye*)³¹ у кадилуку Пирот, вероватно за село Градиште, јер је уписан заједно с објектом завештаним у том селу. Могуће је да се и овде ради о покушају оживљавања, односно насељавања насеља, с обзиром на то да се село налазило близу Цариградског друма и у интересу државе је било да буде насељено. Иначе, вакуфи су често подизани у селима и насељима која су се налазила близу главних саобраћајница, као што су на пример Чиниглавци, Градиште, Муса-пашина паланка у Пиротском кадилуку или Велика Плана, Гргуре у кадилуку Прокупље и др. Њихова расподела је била следећа: њих 10 подигнуто је у кадилуку Лесковац, један у кадилуку Куршумлија, шест у кадилуку Прокупље и 10 у кадилуку Пирот. Превасходно се ради о цамијама, месцидима, али има и образовних објеката попут мектеба.

Пропадање вакуфа

Од почетка 19. века вакуфи у Србији су, као и муслиманско становништво, били на удару српских борби за ослобођење и успостављање државе. Вакуфска добра, превасходно цамије, бивају уништавана, рушена или мењају намену (углавном служе као магацини). Неки од њих постају својина ранијих српских закупаца и корисника, а неки прелазе у руке државе која их заједно с осталим муслиманским добрима продаје (Karčić 1983, 142).

²⁵ В. напомену 22.

²⁶ В. напомену 22.

²⁷ Чиниглавци, југоисточно од Пирота.

²⁸ Данас ово име носи пространа висораван северно од Гостуше, североисточно од Пирота.

²⁹ Градиште је на улазу у Пиротску котлину с југоисточне стране, у непосредној близини ушћа Јерме у Нишаву.

³⁰ В. напомену 22.

³¹ Ради се о скупу државних пореза познатих као „изванредни намети и обичајни терети“. Порез је плаћан у новцу, натури и кулуку, а био је намењен покривању ванредних, превасходно ратних трошкова. Подлегало му је све невојничко становништво, на селу и у граду, без обзира на вероисповест, изузев становништва које је за државу обављало помоћне војне или друге службе у корист државе (дербенције, узгајивачи пиринча, рудари и др.) (Војанић 1974, 147–148).

Пропадање османског државног и друштвеног система у време слабљења османске моћи одражавало се и на пословање и опстанак вакуфа, нарочито оних који су били економски слабији. Они западају у тешке кризе, немају никакву могућност санације и неминовно нестају. У 18. и 19. веку почеле су се дешавати различите злоупотребе вакуфских добара. Османско царство је у 19. веку покушало да путем система законодавних и организационих мера уреди вакуфске прилике (Ћаушевић 1983, 129–130). Међутим, у нашим крајевима је за овакве подухвате већ било касно.

Закључак

Вакуфска добра настала током османског периода у Лесковцу, Прокупљу, Куршумлији и Пироту углавном су били верски објекти попут џамија, месцида, мектеба, медреса, завија. Услед бројних ратних разарања, многи од њих су страдали и заувек нестали. Најважнији од њих, превасходно царске џамије, обнављани су углавном иницијативом државе и наставили да буду коришћени. У 18. и 19. веку махом су оснивани вакуфи којима су обнављани, подржавани и помагани већ постојећи, стари вакуфи, мада је било и оних путем којих су подигнути нови јавни објекти. Овај рад имао је за циљ да расветли заступљеност институције вакуфа, њихов број и врсту у југоисточној Србији у сутон османске владавине.

Прилог 1

Превод извора с османског турског на савремени српски
Препис вакуфа кадилука Дупница, Радомир, Лесковац, Куршумлија, Прокупље,
Пирот, Умурбеј, Софија и Берковица према диванској тезкери и узвишеном
ферману од 17. ребија првог 1255. [30. 6. 1839] Сејид Мехмед Назиф.

Вакуф часног месцида села Малишева у нахији Изморник, у кадилуку Лесковац. Бајрам Халифа с. Мустафа је хатиб без надокнаде. Берат од првог дана ребија другог 1254. године [24. 6. 1838]	Вакуф часне џамије черибаше Синана, у селу Грабовница, припада нахији Пуста Река, део кадилука Лесковац. Али Халил с. Хусејин је имам ³² и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 15. шабана 1248. године [7. 1. 1833]	Вакуф часне Чаршијске џамије која се налази у граду Лесковцу. Сејид Али Халифа с. Ахмед је хатиб, дневно 5 [акчи]. Берат од 5. ребија другог 1235. године [21. 1. 1820]
Вакуф часне џамије султана Бајазит-хана	Вакуф часне џамије становника села	Вакуф часне џамије становника села Пертате,

³² Службеник који предводи вернике при заједничкој молитви.

Велија у Лесковцу. Ибрахим с. Мустафа је мутевелија.³³ Берат од 16. рецепа 1192. године [10. 8. 1778]	Јабуковце, у кадилуку Лесковац. Ибрахим Халиде с. Али је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 27. цумаде прве 1238. године [9. 2. 1823]	припада нахији Лесковац. Рамазан Халифа с. Абдулах је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 25. зилкаде 1235. године [3. 9. 1820]
Вакуф часне џамије становника села Бојник, припада кадилуку Лесковац. Али с. Али је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 29. шевала 1234. године [21. 8. 1819]	Вакуф медресе Шесхувар-паше у Лесковцу. Сејид Касим с. Али је мудерис, дневно 7 [акчи]. Берат од 9. шевала 1223. године [28. 11. 1808]	Вакуф часне џамије становника села Личе, припада кадилуку Лесковац. Шериф Хусејин с. Сејид Исмаил је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 6. мухарема 1230. године [19. 12. 1814]
Вакуф часне џамије у селу Пертате, из нахије Лесковац. Пехливан Халифа је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 6. ребија другог 1234. године [2. 2. 1819]	Вакуф часне џамије Али с. Ахмеда у селу Подград, у нахији Лесковац. Сулејман Халифа је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 12. рецепа 1200. године [11. 5. 1786]	Вакуф часног мектеба Ел-Хаџ Алија у махали Текије, [једној] од махала Лесковца. Идрис-ефендија је муалим³⁴ без надокнаде. Берат од првог дана рецепа 1181. године [23. 11. 1767]
Вакуф часне џамије Јусуф-аге у селу Слишани, у кадилуку Лесковац. Салих с. Нуман је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 4. цумаде друге 1249. године [19. 10. 1833]	Новчани вакуф који је увакуфила госпођа Ханум у Лесковцу. Хусејин с. Муса је имам и хатиб џамије у махали Тодорице у поменутом кадилуку, годишње 250 гроша. Берат од 4. цумаде друге 1249. године [19. 10. 1833]	Вакуф часне џамије, покојног Мухијудина с. Искендера у Лесковцу. Хафиз Сејид Ахмед је мутевелија без надокнаде. Берат од 19. шабана 1195. године [10. 8. 1781]

³³ Управник вакуфа.

³⁴ Вероучитељ који подучава децу у нижим верским школама, мектебима.

Вакуф часне џамије становника села Бучинце, у кадилуку Лесковац. Ахмед Халифа с. Ибрахим је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 2. реџепа 1250. године [4. 11. 1834]	Вакуф часне џамије Ел-Хаџ Мустафе у махали Текије у Лесковцу. Мустафа с. Шериф Мехмеда Емина је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 27. ребија првог 1249. године [14. 8. 1833]	Вакуф завије Емир Султана и Иса-бабе у Лесковцу. Ебу Бекир и Џафер су заједно завиједари. Берат од 4. рамазана 1248. године [25. 1. 1833]
Вакуф часне џамије Туркан и Натук, припада кадилуку Лесковац. Сејид Хафиз Идрис Халифа с. Хусејин је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 3. џумаде друге 1252. године [15. 9. 1836]	Вакуф Шехсувара Сејида Абди-паше, мутесарифа³⁵ санџака Крушевац у Лесковцу. Хафиз Халил с. Вели је имам и хатиб часне џамије покојног Ел-Хаџ Ибрахима у поменутом кадилуку, дневно 7 [акчи]. Берат од 4. шабана 1233. године [9. 6. 1818]	Вакуф часне Чаршијске џамије и мектеба у Лесковцу. Хафиз Зејнелабиндин с. Сулејман је ваиз³⁶ понедељком, петком је у часној царској џамији и муалим, дневно 7 [акчи]. Берат од 26. ребија првог 1249. године [13. 8. 1833]
Вакуф часног месџида становника села Белојин, унутар кадилука Куршумлија. Ахмед Халифа с. Хусејин је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 9. мухарема 1240. године [3. 9. 1824]	Вакуф часне џамије у паланци Куршумлија. Сејид Осман је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 26. шевала 1198. године [12. 9. 1784]	Вакуф часне џамије покојног Синан-паше у паланци Куршумлија, у санџаку Крушевац. Мустафа с. Ебу Бекир је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 5. зилкаде 1192. године [25. 11. 1778]
Вакуф часне џамије Ел-Хаџ Осман, унутар касабе Прокупље. Мехмед Халифа с. Ибрахим је имам и хатиб без надокнаде. Берат од 25. зилкаде 1235.	Вакуф часне џамије становника села Шлиман, припада кадилуку Прокупље. Мустафа Халифа с. Абдулах је имам и хатиб без надокнаде. Берат	Вакуф часне џамије у селу Велика Плана, део кадилука Прокупље. Арслан Халифа с. Халил је имам и хатиб. Берат од 19. мухарема 1231. године

³⁵ Управник санџака.

³⁶ Верски проповедник. Познатељ верске литературе и саветник. Спада у сталеж улема, верских учењака (Božović & Simić 2010, 206).

године [3. 9. 1820]	од 11. шевала 1231. године [4. 9. 1816]	[21. 12. 1815]
Вакуф часне џамије Ел-Хаџ Исмаила у паланци Гургусовац у видинској канцеларији, придодата кадилуку Прокупље. Мехмед Халифа с. Исмаил је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 18. зилкаде 1205. године [19. 7. 1791]	Вакуф часне џамије добротвора Ел-Хаџ Омера с. Мустафа у паланци Гургусовац, припада касаби која је придодата Прокупљу. Али с. Исмаил је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 9. шевала 1194. године [8. 10. 1780]	Вакуф часне џамије становника села Гргуре, припада кадилуку Прокупље. Омер с. Рамазан је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 22. шабана 1191. године [25. 9. 1777]
Вакуф часне џамије Мустафе, становника старе Куршумлије, припада Прокупљу. Имам и хатиб без надокнаде. Берат од 25. шевала 1188. године [29. 12. 1774]	Вакуф месцида у селу Мадијан, припада кадилуку Прокупље. Пир Вели је имам, дневно 1 [акча]. Без датума	Вакуф часног мектеба у џамији махале Ел-Хаџ Хајдар, [једној] од махала Прокупља. Ибрахим с. Абдулах је муалим, дневно 7 [акчи]. Берат од 15. џумаде прве 1172. године [14. 1. 1759]
Новчани вакуф добротвора Ел-Хаџ Ахмеда у Прокупљу. Сејид Шејх Хусејин Халифа је ваиз и насих, ³⁷ дневно 7 [акчи]. Берат од 12. ребија другог 1190. године [31. 5. 1776]	Вакуф	Вакуф часног месцида Кара Ахмед-бега у махали Галата, од закупа дела хамама у махали Велике џамије у Пироту. Али с. Идрис, дете задужбинара је мутевелија на условљени начин, дневно 7 [акчи]. Берат од 14. ребија првог 1142. године [7. 10. 1729]
Вакуф покојног Искендер-бега у махали Тихабара у Пироту.	Вакуф часне џамије покојног Бехрам-бега у граду Пироту.	Вакуф Омер-бега у Пироту. Мехмед џабија, ³⁸

³⁷ Онај који даје савет.

³⁸ Благајник, убирач вакуфских прихода и закупа (Božović & Simić 2010, 67).

Сулејман Халифа је мутевелија, дневно 7 [акчи]. Берат од 14. ребија првог 1142. године [7. 10. 1729]	Мухарем Халифа је мутевелија на условљени начин. Хатиб, дневно 1 [акча]. Берат од првог дана зилкаде 1114. године [19. 3. 1703]	дневно 7 [акчи]. Без датума
Вакуф часног месцида у махали Шејх у Пироту. Али Халифа с. Мустафа читач Курана, дневно 2 [акче]. Берат од 7. зилхице 1207. године [16. 7. 1793]	Вакуф часног месцида Халил-аге у махали Шејх, [једној] од махала Пирота. Минбер је поставио добротинитељ Махмуд-ага, син Ибрахима и начинио га џамијом. Мехмед с. Рустем је хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 12. рамазана 1229. године [28. 8. 1814]	Вакуф часне џамије султана Мехмеда Освајача, нека почива у миру и спокоју, у Пироту. Али Халифа је имам и хатиб, дневно 5 [акчи]. Берат од 23. рамазана 1254. године [10. 12. 1838]
Вакуф часне џамије Бејланизаде Ел-Хаџ Мехмед-аге у селу Чинганли, припада кадилуку Пирот. Ахмед с. Мустафа је хатиб без надокнаде. Берат од 22. шевала 1215. године [8. 3. 1801]	Вакуф часне џамије покојног Халил-бега у кадилуку Пирот. Сејид Ибрахим с. Абдурахман је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 12. шевала 1243. године [27. 4. 1828]	Вакуф часног месцида у махали Шејх у Пироту. Мехмед с. Ибрахим, дневно 7 [акчи]. Берат од 12. шевала 1243. године [27. 4. 1828]
Вакуф часне Велике џамије у селу Белан, припада кадилуку Пирот. Абдулах Халифа с. Ибрахим је хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат Од последњег дана шабана 1243. године [16. 3. 1828]	Вакуф часног месцида Дилавер-бега у махали Асил-бега, [једној] од махала Пирота. Хафиз Хусејин с. Абдулбаки је хатиб без надокнаде. Берат од 19. џумаде друге 1241. године [29. 1. 1826]	Вакуф часног мектеба познатог као Камени мектеб у махали Велике џамије, [једној] од махала Пирота. Мустафа с. Хусејин је муалим без надокнаде. Берат од 19. шабана 1241. године [29. 3. 1826]

Вакуф часне џамије у махали Галата, [једној] од махала Пирота. Мехмед Ариф с. Хусејин је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Брат од 15. џумаде прве 1240. године [5. 1. 1825]	Вакуф часне џамије добротвора Селим-аге у касаби Пирот. Мехмед Касим Халифа с. Хусејин је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Брат од 13. зилхице 1252. године [21. 3. 1837]	Вакуф часне џамије покојног Меми-бега у Пироту. Абдурахман с. Ејуб је мутевелија, дневно 7 [акчи]. Брат од 24. ребија другог 1205. године [31. 12. 1790]
Вакуф часног мектеба покојног Али Халида у Пироту. Хусејин с. Хасан је муалим, дневно 5 [акчи]. Брат од 13. ребија првог 1223. године [9. 5. 1808]	Вакуф покојног Искендер-бега на месту по имену Тихабара, [једној] од махала Пирота. Дервиш Ахмед с. Јусуф је мутевелија, дневно 7 [акчи]. Брат од првог дана рамазана 1218. године [15. 12. 1803]	Вакуф часног месцида покојног Муле Јусуфа унутар пиротске пијаце. Хафиз Ел-Хаџ Мустафа с. Ахмед је муалим, дневно 7 [акчи]. Брат од 24. реџепа 1217. године [20. 11. 1802]
Вакуф часне џамије покојног Муса-бега у селу Коџа Али, припада кадилуку Пирот. Мола³⁹ Омер с. Сејид Халил је хатиб, дневно 5 [акчи]. Брат од 10. зилхице 1215. године [24. 4. 1801]	Вакуф часног месцида Асил-бега у Пироту. Хафиз Мехмед Халифа с. Мустафа је имам, дневно 7 [акчи]. Брат од 13. зилхице 1237. године [31. 8. 1822]	Вакуф часне џамије Шејх у Пироту. Хафиз Мехмед Халифа с. Мустафа је хатиб, дневно 7 [акчи]. Брат од 13. зилхице 1237. године [31. 8. 1822]
Вакуф завије Халиле, Зејнеб, Умухан и Умулгусум, ћерки Ел-Хаџ Мехмеда, поред часне џамије покојног султана Мехмед-хана Освајача, њему мир и опроштај, у Пироту. Махмуд с. Ибрахим,	Вакуф часне џамије добротвора Ел-Хаџ Ејуба у селу Муркаша, припада кадилуку Пирот. Мехмед с. Ел-Хаџ Ахмед је хатиб, дневно 7 [акчи]. Брат од 17. џумаде прве 1223.	Вакуф часне џамије становника села Бања, припада кадилуку Пирот. Мехмед Халифа с. Осман је хатиб без надокнаде. Брат од 10. шевала 1206. године

³⁹ Уп. тур. Mollâ/Mevlâ (мн. Mevâlî) – титула образованих и верски учених људи, кадија. Означавала је функцију војног судије високог ранга именованог са посебним задатком у османској провинцији. Међутим, овде се употребљава као посебан вид уважавања за учене људе.

дете задужбинара, мутевелија је на условљени начин, дневно 2 [акче]. Берат од 9. цумаде друге 1229. године [29. 5. 1814]	године [11. 7. 1808]	[1. 6. 1792]
Вакуф часне џамије становника села Бејоглу, које је припојено Пироту. Ахмет с. Исмаил Халифа је хатиб без надокнаде. Берат од 20. зилхице 1205. године [20. 8. 1791]	Вакуф часне џамије покојног Сулејман-паше Газије у селу Паун, припада кадилуку Пирот. Мола Мехмед је хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 13. ребија првог 1205. године [20. 10. 1790]	Вакуф часне џамије добротвора Али-ефендије у селу Јуруци, припада кадилуку Пирот. Ел-Хаџ Осман је хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 20. ребија првог 1205. године [27. 10. 1790]
Вакуф часне џамије добротвора Али-ефендије у селу Бали, припада кадилуку Пирот. Осман Халифа је имам и хатиб, дневно 7 [акчи]. Берат од 20. ребија првог 1205. године [27. 10. 1790]	Вакуф часног месцида Реџеп Челебије у махали Халил-бега, [једној] од махали Пирота. Зејнелабиндин Халифа с. Арслан Мехмед, дете задужбинара, мутевелија је без надокнаде. Берат од 20. мухарема 1200. године [23. 11. 1785]	Новчани вакуф за одржавање и поправке кровних грађевина⁴⁰ добротворки Халиле и Зејнеп и Умухан и Умулгусум, ћерки Ел-Хаџ Мехмеда у Пироту. Госпођа Фатма, дете задужбинара, мутевелија је на условљени начин. Мутевелији дневно 2 [акче]. Берат од 19. шабана 1214. године [16. 1. 1800]
Вакуф часне џамије добротвора Ахмеда Челебије у селу Муркаша, припада кадилуку Пирот. Абдулах с. Мехмет Нури је имам, хатиб и муалим, дневно 7 [акчи].	Вакуф часне џамије покојног султана Мурат-хана Газије у Муса-пашиној паланци, припојеној области кадилуку Пирот. Мехмет Емин с. Мустафа је имам и хатиб,	Вакуф мезри деце деце Сејида Џемалудина учесника царског освајања кадилука Инџик,⁴¹ у близини села Араб Хаџи које је припојено кадилуку Пирот.

⁴⁰ Уп. тур. *Musakkafât* – овај технички термин подразумева кровне грађевине, међутим овде се мисли на некретнине које се дају под закуп, па се добијени новац користи за одређене потребе вакуфа (Ćerimović 1938, 156).

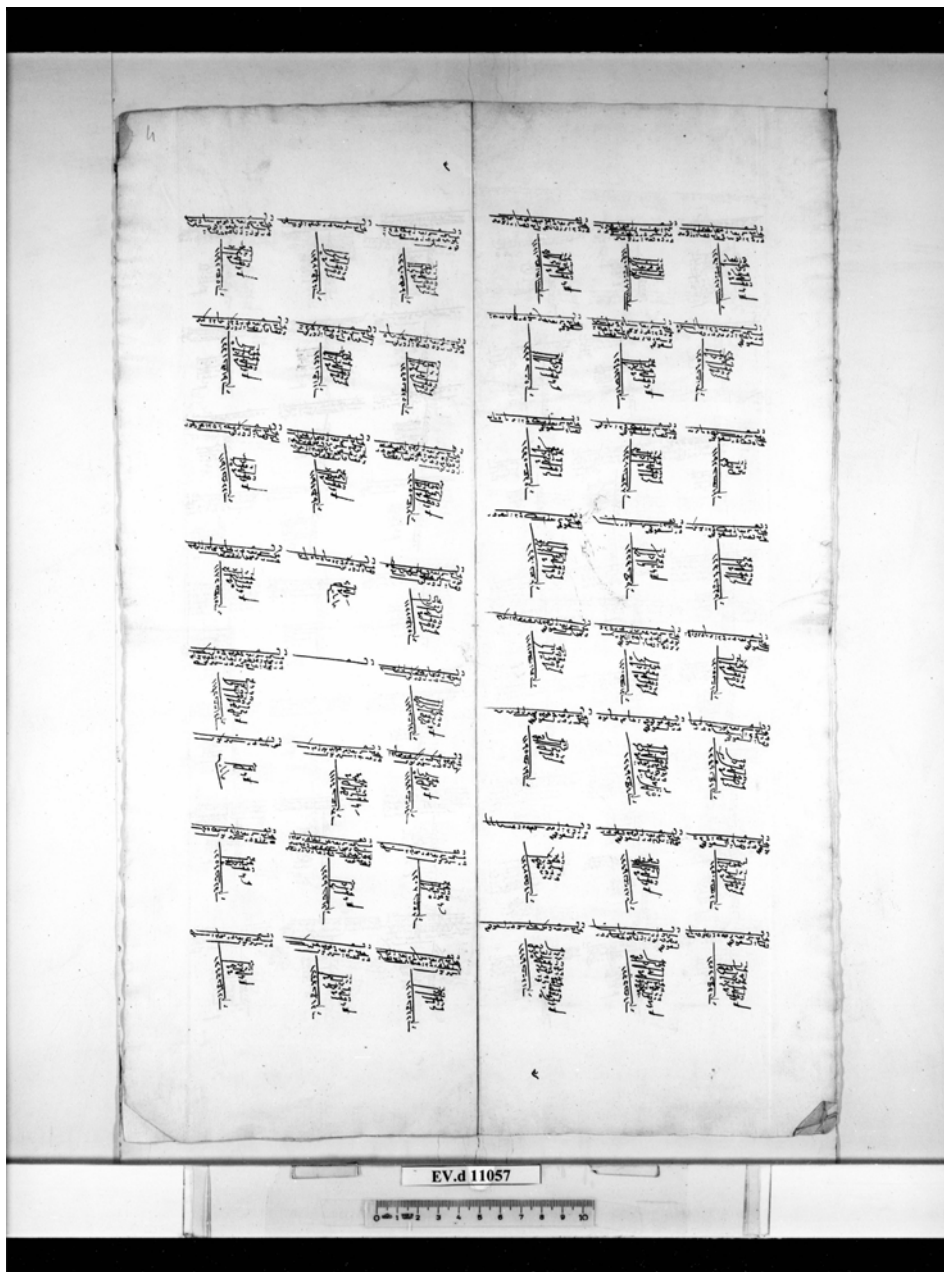
⁴¹ Кадилук Инџик, чинио је део санџака Текирдаг.

Брат од 19. цумаде прве 1245. године [16. 11. 1829]	дневно 4 [акче]. Брат од 5. цумаде прве 1244. године [13. 11. 1828]	Мезрадар је Сејид Мехмед с. Сејид Халил. Брат од 15. рецепа 1223. године [6. 9. 1808]
Вакуф мезре Бостање, покојног дервиша по имену Хамза Абдал, у кадилуку Пирот. Фатма, дете задужбинара, мутевелија је на условљени начин. Брат од 5. зилкаде 1234. године [26. 8. 1819]	Вакуф часне цамије и великог мектеба и водовода Градишта и новца завештаног за авариз у кадилуку Пирот. Абдулкадир је мутевелија, дневно 2 [акче]. Брат од 2. рецепа 1208. године [3. 2. 1794]	

[8] Објављено 17. ребија другог 1255. [30. 6. 1839]
Печат: Сејид Мехмед Назиф

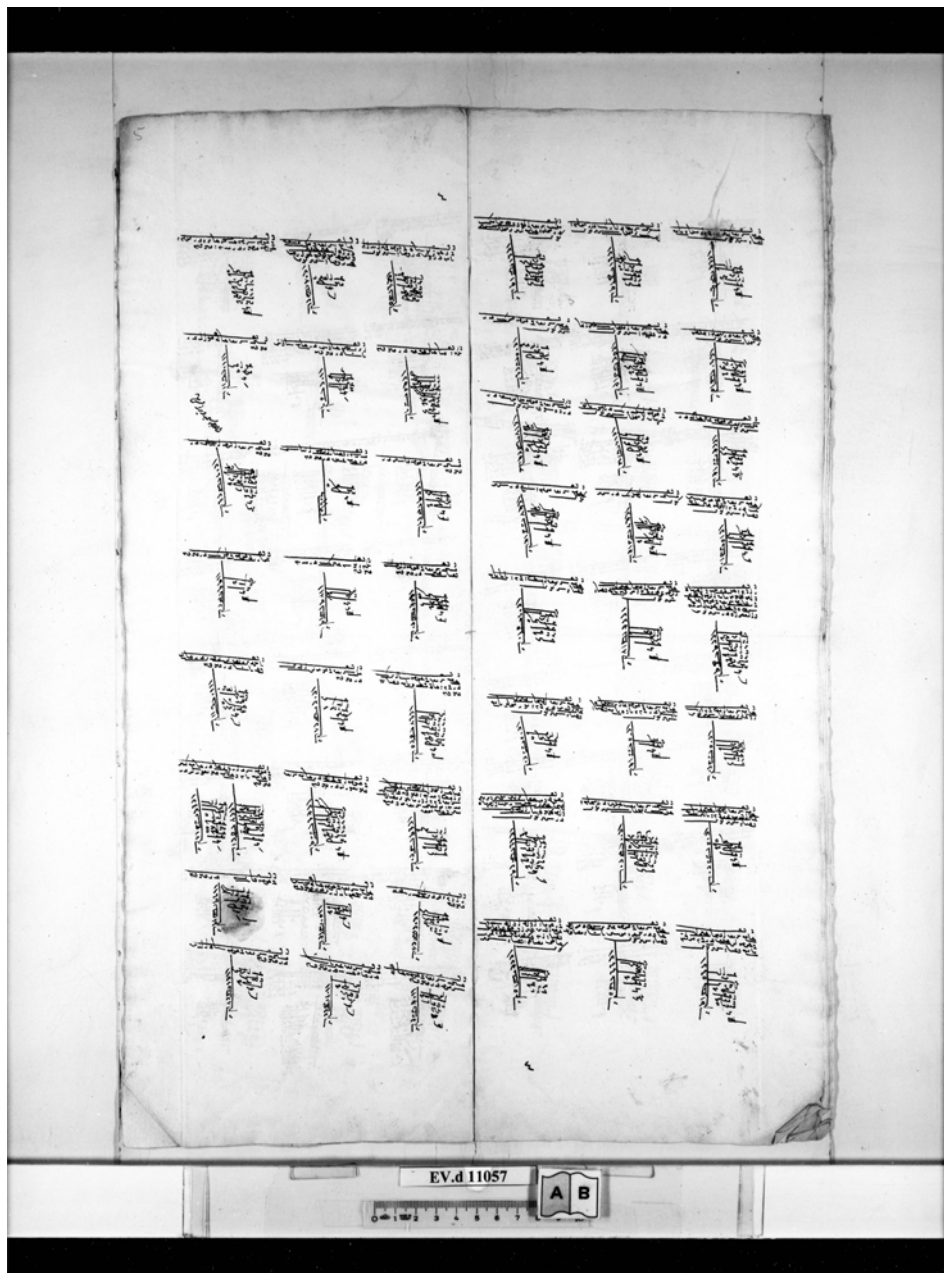
Прилог 2

Факсимил ВОА. EV.d No: 11057, s. 4

Прилог 3

Факсимил ВОА. EV.d No: 11057, s. 5

Извори

BOA. Osmanski arhiv Predsedništva državnih arhiva Predsedništva Republike Turske u Istanbulu (Istanbul, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi):

Bâb-ı defteri, Başmuhâsebe Kalemi Defteri (BOA.DBŞM.d) No: 1

Evkaf Defterleri (BOA. EV.d) No: 11057.

Tapu Tahrir Deterleri (BOA. TT.d) No: 236.

Kur'an. *Kur'an s prijevodom*. Prev. Besim Korkut. Sarajevo: El-Kalem, 2001.

Литература

Akgündüz, Ahmet. 1988. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Amedoski, Dragana. 2008. „Leskovački vakufi u periodu od osmanskog osvajanja do kraja XVI veka“. *Istorijski časopis* 57: 137–150.

Amedoski, Dragana. 2011. „Gradski objekti u osmanskom Prokuplju u 16. veku“. U *Prostorno planiranje u Jugoistočnoj Evropi: (do Drugog svetskog rata)*, ur. Bojana Miljković-Katić, 399–415. Beograd: Istorijski institut, Balkanološki institut SANU.

Amedoski, Dragana. 2012. “Alaca Hisar Sancağına Ait 1536 Tarihli Bir Vakıf Defteri”. *Belleten LXXVI*: 31–44.

Amedoski, Dragana & Srđan Katić, 2014. „Verske zadužbine muslimana nahije Pirot (Şehirkoj) 1570/1571. godine“. *Mešovita građa (Miscellanea)* 35: 7–18.

Amedoski, Dragana. 2017. “XVI. Yüzyıl Şehirköy (Pirot) Vakıflarına Genel bir Bakış”. *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 6-8 Ekim 2016, Bildiriler, vol. 1*, ed. Aşkın Koyuncu, 289–294. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.

Amedoski, Dragana & Vladeta Petrović. 2018. *Gradska naselja Kruševačkog sandžaka: (XV–XVI vek)*. Beograd: Istorijski institut.

Baer, Gabriel. 1997. “The Waqf as Prop for the Social System (Sixteenth-Twentieth Centuries)”. *Islamic Law and Society* 4 (3): 264–297.

Begović, Mehmed. 1960. „Porodični vakufi“. *Istorijski časopis* IX–X: 191–197.

Begović, Mehmed. 1963. *Vakufi u Jugoslaviji*. Beograd: Naučno delo.

Bojanić, Dušanka. 1974. *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*. Beograd: Istorijski institut.

- Bojanić, Dušanka. 1983. „Niš do Velikog rata 1683“. U *Istorija Niša 1. Od najstarijih vremena do oslobođenja od Turaka 1878. godine*, ur. Danica Milić, 107–169; 355–357. Beograd: Istorijski institut, Niš: Gradina i Prosveta.
- Bojanić, Dušanka. 1986. „Požarevac u XVI veku i Bali-beg Jahjapašić“. *Istorijski časopis XXXII*: 49–77.
- Bojanić-Lukač, Dušanka. 1991. “Les mousallas dans la ville balkanique”. *La culture urbaine des Balkans (XV-XIX siècles)*3. *La ville dans les Balkans depuis la fin du moyen age jusqu'au debut du XXe siecle*, ed. Ivan Ninić, 73–85. Belgrade, Paris: Institut des etudes balkaniques ASSA.
- Božović, Rade & Vojislav Simić. 2010. *Rečnik islama*. Beograd: Društvo srpsko-iranskog prijateljstva.
- Boykov, Grigor. 2011. “Reshaping Urban Space in the Ottoman Balkans: a Study on the Architectural Development of Edirne, Plovdiv, and Skopje (14th – 15th centuries)”. In *Centres and Peripheries in Ottoman Architecture: Rediscovering a Balkan Heritage*, ed. Maximilian Hartmuth, 32–45. Sarajevo: Cultural Heritage Without Borders.
- Čaušević, Halid. 1983. „Pravni i sociološki aspekti institucije vakufa-zaklade“. *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke IX–X*: 129–140.
- Ćerimović, Mehmed Ali. 1938. „O vakufu“. *Glasnik vrh. vjer. starješinstva Islamske Vjerske Zajednice* 3: 150–159.
- Ćirić, Jovan. 1997. „’Tija-bara’ istorijsko-geografski pregled razvitka od XVII do kraja XIX veka“. U *Pirotska buna 1836. (sa posebnim osvrtom na oslobodilački pokret u Pirotu i Ponišavlju od turskog osvajanja do oslobođenja 1877/78)*, ur. Borislava Lilić, 173–196. Piro: Naša sloboda.
- Dobrača, Kasim. 1976. „Vakufname u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“. *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke IV*: 41–47.
- Faroqhi, Suraiya. 1984. *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fay, Mary Ann. 1997. “Women and Waqf: Toward a Reconsideration of Women’s Place in the Mamluk Household”. *International Journal of Middle East Studies* 29 (1): 33–51.
- Fotić, Aleksandar. 1991. „Rustem-pašin vakuf u Beogradu (icāreteyn)“. *Istorijski časopis XXXVIII*: 233–241.
- Fotić, Aleksandar. 1992. „Uloga vakufa u razvoju orijentalnog grada: beogradski vakuf Mehmed-paše Jahjapašića“. U *Socijalna struktura srpskih gradskih naselja (XII–XVIII vek)*, ur. Jovanka Kalić & Milosav Čolović, 149–159. Smederevo: Muzej u Smederevu; Beograd: Odeljenje za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

- Fotić, Aleksandar. 2010. „Turski dokumenti o Rustem-pašinom vakufu i dvostrukom zakupu 'icāreteyn' u Beogradu“. *Mešovita građa (Miscellanea)* XXXI: 75–108.
- Handžić, Adem. 1977. „O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću: uloga države i vakufa“. *Prilozi za orijentalnu filologiju* XXV: 133–169.
- Handžić, Adem. 1983. „Vakuf kao nosilac određenih državnih i društvenih funkcija u Osmanskom carstvu“. *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* IX-X: 113–120.
- Karčić, Fikret. 1983. „Međunarodno pravno regulisanje vakufskih pitanja u jugoslovenskim zemljama“. *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* IX-X: 141–153.
- Katić, Srđan & Bojan Popović. 2013. „Smederevska varoš od 1459. do kraja 16. veka“. *Istorijski časopis* 52: 79–116.
- Katić, Srđan & Uroš Urošević, 2015. „Vakufi u sumarnom popisu Smederevskog sandžaka 1530. godine“. *Mešovita građa (Miscellanea)* 36: 37–72.
- Katić, Tatjana. 2002. “Viyana Savaşı’ndan sonra Sırbistan (1683–1699)“. In *Türkler*. 9. Cilt, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek & Salim Koca, 765–772. Ankara : Yeni Türkiye Yayınları.
- Katić, Tatjana. 2007/2008. „Muslimanske zadužbine u Pirotu od XIV do XVI veka“. *Pirotski zbornik* 32–33: 55–62.
- Katić, Tatjana. 2018. „Osmanizovanje srednjevekovnog grada: urbani i demografski razvoj Prizrena od polovine XV do kraja XVI veka“. *Istorijski časopis* LXVII: 101–140.
- Koçak, Zülfiye. 2016. “Alacahisar Vilayeti’ndeki Mukataalar (1471-1479)“. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9 (45): 268–281.
- Kostić, Kosta. 1973. *Istorija Pirota*, priređivač Ilija Nikolić. Pirot: Muzej Ponišavlja Pirot.
- Köprülü, Mehmet Fuat. 1938. “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”. *Vakıflar Dergisi* I (1–2): 1–6.
- Köprülü, Mehmet Fuat. 1943. “Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”. *Vakıflar Dergisi* II: 1–36.
- Miljković-Katić, Bojana. 2002. *Struktura gradskog stanovništva Srbije sredinom XIX veka*. Beograd: Istorijski institut.
- Muftić, Hazim. 1938. „Problem vakufa“. *Glasnik vrh. Starješinstva Islamske Vjerske Zajednice* 5: 221–228.
- Mušović, Ejup. 1981. „Jugoslovensko iseljništvo u Turskoj“. *Zbornik radova Etnografskog instituta* 12, ur. Petar Vlahović, 65–75. Beograd: Etnografski institut SANU.

- Mušović, Ejup. 1992. *Muslimansko stanovništvo Srbije od pada Despotovine (1459) i njegova sudbina*. Kraljevo: Slovo.
- Ocak, Ahmet Yaşar & Suraiya Faroqhi. 1986. "Zaviye". In *İslam Ansiklopedisi* 13, 468–476. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ortajli, Ilber. 2004. *Najduži vek imperije*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Öztürk, Nazif. 1995. "Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti". In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 11, 521–524. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Shatzmiller, Maya. 2001. "Islamic Institution sand Property Rights: The case of the 'Public Good' Waqf". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 44 (1): 44–74.
- Shaw, Stanford J. and Ezel Kural Shaw. 1977. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume 2: Reform, Revolution, and Republic*. New York: Cambridge University Press.
- Smailagić, Nerkez. 1990. *Leksikon islama*. Sarajevo: Svjetlost.
- Stojančević, Vladimir. 1963. „Leskovac kao administrativno područje za poslednjih sto godina“. *Leskovački zbornik* III: 62–65.
- Stojančević, Vladimir. 1972. „Otkup vakufskih imanja u Leskovcu posle oslobođenja 1878. godine“. *Leskovački zbornik* XII: 135–140.
- Stojančević, Vladimir. 1983. „Niš 1804–1878“. U *Istorija Niša 1. Od najstarijih vremena do oslobođenja od Turaka 1878. godine*, ur. Danica Milić, 262–306. Beograd: Istorijski institut; Niš: Gradina i Prosveta.
- Stojančević, Vladimir. 1987. *Leskovac i leskovačka nahija u XIX veku (1804–1878)*. Leskovac: Narodni muzej u Leskovcu.
- Stojančević, Vladimir. 1996. *Jugoistočna Srbija u XIX veku (1804–1878)*. Niš: Prosveta.
- Stojanović, Radmila. 1967. „Izgleđ Leskovca za vrijeme Turaka“. *Leskovački zbornik* VII: 47–53.
- Šabanović, Hazim. 1970. „Urbani razvitak Beograda od 1521. do 1688. godine“. *Godišnjak grada Beograda* XVII: 5–40.
- Tričković, Radmila. 1978. „Leskovac u velikom ratu (1683–1699)“. *Leskovački zbornik* XVIII: 7–22.
- Tričković, Radmila. 1997. „Torlak“. U *Pirotska buna 1836. (sa posebnim osvrtom na oslobodilački pokret u Pirotu i Ponišavlju od turskog osvajanja do oslobođenja 1977/78.)*, ur. Borislava Lilić, 73–93. Pirot: Naša sloboda.
- Tričković, Radmila. 2013. *Beogradski pašaluk*. Prir. Nebojša Šuletić. Beograd: Službeni glasnik.
- Yediyıldız, Bahaeddin. 1985. *Institution du Vaqf au XVIIIe siècle en Turquie: Etude socio-historique*. Ankara: Société d'Histoire Turque.

⇐ Д. Амедоски, Вакуфи у кадилуцима Лесковац, Прокупље, Куршумлија и Пирот... ⇨

- Vasić, Milan. 1966/67. „Leskovac u XVI vijeku“. *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 17: 41–60.
- Velkova, Saška & Mila Panajotović. 2017. *Zaboravljeni Pirot*. Pirot: Muzej Ponišavlja Pirot.
- Veselinović, Rajko. 1986. „Srbija pod austrijskom vlašću 1718–1739“. U *Istorija srpskog naroda* IV–I, 106–162. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Veselinović, Rajko. 1993. „Srbi u Velikom ratu 1683–1699“. U *Istorija srpskog naroda* III-1, 491–572. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Zdravković, Slađana. 2017. „Vakufsko pitanje u Kraljevini SHS (Jugoslaviji) – Primer leskovačkog pitanja“. *Leskovački zbornik* LVII: 171–179.
- Zirojević, Olga & Ismail Eren, 1968. „Popis oblasti Kruševca, Toplice i Dubočice u vreme prve vladavine Mehmeda II (1444–1446)“. *Vranjski glasnik* IV: 377–416.
- Zirojević, Olga. 1980. „Oko imena Šhirkej“. *Istorijski časopis* XXVII: 233–236.
- Zirojević, Olga. 1993. „Vakuf-ugaoni kamen gradova“. *Novopazarski zbornik* 17: 67–71.
- Zirojević, Olga. 2000. „Najranije turske vesti o Kuršumliji“. *Kuršumlija kroz vekove. Zbornik radova sa naučnog skupa Prolom Banja*, ur. Slavenko Terzić, 43–55. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Istorijski institut SANU: TO opštine Kuršumlija.

Примљено / Received: 19. 11. 2020.

Прихваћено / Accepted: 11. 05. 2021.